

ספר חבקות

השאלה השלישית באומרו עד אנה ה' שועתי וזה כי מאמר עד אנה לא יבוא כ"א על הצתיד כמו עד אנה ינאצוני העם הזה יער אנה לא יאמינו בי עד אנה ה' תשכחני נצא עד אנה תסתיר פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי עד אנה ירום אויבי עלי ואיך יסכים א"כ עם מאמר עד אנה ה' מלת שועתי שהוא מהעבר :

השאלה הרביעית באומרו כתוב חזון ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו כי עוד חזון למועד כי אם היה כי עוד חזון למועד נאמר על פקודת בבל לע' שנה כדברי המפרשים יקשה עליהם מאד מה שאמרתי רוצה לומר למה לא ביאר לו המועד ההוא שהוא לשבעים שנה כמו טביארו לירמיהו ואמר כתב חזון ובאר על הלוחות ולא אמר לו כלום מעיקר הדבר ואיה אם כן הביאור שיענו בו ועוד מה יהיה ענין אומרו כי עוד חזון אחרי שכבר אמר כי עוד חזון שמפסד זה הכתוב יראה שהיו שני חזיונות ולכן אמר בראשון כתב חזון ועל השני אמר כי עוד חזון :

השאלה החמישית באומרו אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר כי המאמר הזה קשה בפירושו מאד לפי שאם אמת היה הדבר שאמרו על גלות בבל שהיה לע' שנה איך יאמו עליו אם תמהמה חכה לו כי באמת לא יתמהמה אבל מהרה חושה יבא עתו ואם לפי שהמאמר הזה קשיא רישיה אסיפיה לפי שבאומרו אם יתמהמה חכה לו יורה שתתעכב ביאתו מאד ובאומרו כי בא יבוא לא יאמר מורה בהפך שלא יאחר ולא יתמהמה אבל יבוא במהרה ואם כן ראשו סותר לסופו :

השאלה השישית באומרו הנה עוסלה לא ישרה נסשו וצדיק באמונתו יחיה שלא ידענו על מי אמר הנה עוסלה ומה ענין עוסלה כי אם נפרשהו מלשון זדון כמו ויעפילו לעלות אל ראש ההר יקשה איך נקראת כן בת ציון בדברי מ"כה שאמר ואתה מגדל עדר עוסל בת ציון ואם נפרשהו על החזוק יקשה אומרו לא ישרה נסשו בו וגם סוף הססוק לא יסכים אליו שאמר וצדיק באמונתו יחיה :

והוא נבואה אחת מדובקת מתחילת הספר עד סופו : ויש בה"ט פרשיות הא' המשא אשר הזה : הב' על משמרת אעמודה : הג' הוי בוצע בצע : הד' הוי כונה עיר בדמים : הה' הוי משקה רעהו : הששית מה הועיל פסל : השביעית הוי אומר לעץ : השמינית תפלה לחבוק : התשיעית הבנהרים חרה ה' : וראיתי לשאול בה ששת השאלות :

השאלה הראשונה מה ראה חבוק להתרעם מה שיעשה נבוכד נצר בירושלים הלא ידע אם לא שמע כי בחטאת ישראל ויהודה בא חורבנה והנביאים נבאו על זה בשחקים וברחובות ואיך אם כן חשב שהיה ישראל צדיק ושהיה עוזת הדין חורבנו כמו שאמר כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל ואיך קרא את ישראל צדיק עם כל רשעותו ואם הוא היה בדור מנשה כמו שאמרו חז"ל איך חשבו לצדיק והנה ירמיהו אמר בפירוש בספור החירבן אך על פי ה' היתה ביהודה להסיד מעל פניו בחטאת מנשה בכל אשר עשה וגם דם הנקי אשר שפך וימלא ירושלם דם ולא אבה ה' לסלוח ואיך לא ידע זה נביא ה' ועומד בסודו כל שכן שחבוק עצמו אמר ה' למשפט שנתו וצור להוכיח יסדתו והנה אם כן הודה שהיה נבוכד נצר שבט אפו של הקדוש ברוך הוא בחטאת יהודה וזה היה מספיק לו בתשובת תלונתו :

השאלה השנייה למה לא השיבו השם על תוכחתו סבת החורבן ורעת ישראל והיה לו לומר חטא ישראל וילכו ויעבדו אלקים אחרים וישפכו דם נקי וגלוי עריות ושאר הרעות אשר עשו שבעבורם נתחייבו בחורבן ובגלות והנה משה אדונינו על שאלת על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת השיב כביאור הסבה באומרו על אשר עובו את ברית ה' אלפי אבותם וילכו וגו' ויחר אף ה' בארץ ההיא וגומר ויתשם ה' מעל אדמתם וגומר ולמה לא השיב השם כזה לחבוק ובפרט בהיות הדבר מבואר בעצמו ונכון הדבר מעם האלקים גם יקשה אם שאל על גאולת בבל למה לא הודיעו השם שלשבעים שנה יפקוד אותם כמו שאמר לירמיהו :

והצלחותיו לבח אלוהו ובל יראה גאות ה' וכאילו עוב ה' את הארץ ואינו משגיח עליה ולכן כל מאן דאליים גבר ואין דין ואין דיין ועל זה השיבו כשם שנבוכד נאצר קרוב יומו לבוא ופתע יקומו עליו הפרסיים שיחריבו ביתו ומלכותו וזרעו וידע עם זה שאז יהיה עת הפקודה לישראל לפי שפקודת גלות בכל היתה סמוכה למפלתו ואגב גררא הודיעו עוד לדעתו שלא יהיה או קץ הימים ואחרית הזעם כולו כי אם אחרי כן ימים רבים לפי שילכו בגלות אחרת וקץ הימים יגאל השם יתברך את עמו וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים :

א

הרבות כי אם על נבואה יהודה שנאמרה על אומה או איש מה כמו משא צור משא מצרים ומשא ניניה ידענו ששם משא יוחד לבד למה שגזר השם שישא איש אחד או אומה מיוחדת מהעונש והרעה : ובעבור שחבקוק נבא הנבואה הזאת על חרבן מלכות בבל באותו דרך שנחום ניבא על חרבן מלכות אשור לכן נאמר לשון משא האמנם ראוי שנדע שלא היתה תרעומת ותלונת חבקוק בכאן על חרבן יהודה וירושלם כי יודע היה שבפשעים היו ראויים לכך וכמ"ש ה' למשפט שכתו אבל היתה תרעומתו על הצלחת נבוכד נצר בכל המלכיות שהיה כובש שהוא לרשעתו לא היה ראוי לכל כך מההצלחה והממשלה הנה לא היה א"כ הלונתו בצדיק ורע לו בחושבו שהיה ישראל צדיק בדינו אבל היתה ברשע וטוב לו שהיה נבוכדנצר רשע מחלל כבוד אלקים ואיך יצליח ומפני זה לא השיבו הקדוש ברוך הוא ברשעת ישראל ובספור פשעיהם לפי שלא היה דרושו בזה אבל הודיעו מפלת נבוכד נצר תשובת מה שהקשה מרשע וטוב לו וכבר זכרו אחרוני המחברים שאין שתי התלונות מצדיק ורע לו רשע וטוב לו שוות בענינם כי תלונת רשע וטוב לו קשה מאד בראות כל אדם רשעת הרשע ועובד עבודה זרה שיגעו אליו טרבות והצלחות ובפרט נצחון וממשלה על היותר טובים ממנו שבהכרח יאמרו בני אדם מדוע דרך רשעים צלחה ועל זה אמר איוב אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג ארץ נתנה ביד רשע כלומר שהוא המושל על כל הארץ וגם על הנקיים אבל תלונת צדיק ורע לו אינה כל כך קשה לפי שתמיד יחשוב כל אדם שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחסא ואולי חסא זה בסתר יופרצית ממנו בגלוי ולכן אמרו באמת אין בדינו לא משל הרשעים ואף לא מייסורי הצדיקים שבאומרם ואף לא רצו שאף בצדיקים שאין בהם תלונה כל כך לא נדע ענינם ומפני זה כולו היתה תרעומת חבקוק על הצלחת נבוכד נצר הרשע שמלך בכסה ומשל על

יהנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כולן .

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא אצלי להודיע התרעומת שעשה חבקוק הנביא לפני השם יתברך מפני הצלחת נבוכד נצר מלך בבל שהיה מצליח במלחמותיו שעשה בירושלם ובארץ יהודה ובשאר המלכיות הרבות שהיה כובש ברצונו כי כאשר הראהו השם בנבואתו כל מה שהיה עתיד לעשות נבוכד נצר להחריב גוים לכבוש ממלכות התרעם הנביא על ההצלחה ההיא שהיה השם יתברך נותן לאותו רשע ולעמו בהיותו מיחס נצחונותיו

(א) המשא אשר חזה וגומר עד כי הנני מקים את הכשדים : הנביא הזה חבקוק לא ידענו דורו ולא משפחתו ולכד מצאנו בסדר עולם שנבא כינני מנשה האמנם יוסף בן גוריון בספרו הנס אשר יעשה לדניאל כשהשליכו אותו בבור האריות שביום ההוא עת אשר הורד דניאל אל כור האריות חבקוק הנביא היה בארץ יהודה בא מקצירו לפנות ערב עת בא השמש ויכרה כרה לקוצרים והוא נושא את ארוחתם בידו לסניהם לאכול והנה דבר ה' אליו לאמר הולך את הארוחת הזאת אל עברי דניאל בארץ כשדים אל בור האריות אשר הורידוהו שם ויאמר אלהי ומי יוליכני שמה ורחוק ממני הדרך והנה מלאך נשאו בציצ' ראשו והארוחת בידו וינחהו אל תוך הבור אל דניאל ויאכל וישת עמו וישארו המלאך ישיבהו אל מקומו אשר נשאו משם בטרם כו הקוצרים לאכול אבל זה הוא קשה מאד להאמינו כפשוטו כי חבקוק היה בימי מנשה סמלך יותר מתשעים שנה קודם מלכות נבוכד נצר ודניאל הושלך לבור אחר שנשלמו שבעים שנה למלכות נבוכדנצר איך יתכן שהיה כל כך כל שכן שבספר דניאל אשר שם סופר הנס כפי מה שהיה לא נזכר דבר מזה כהיותו נס יותר עצום משל האריות גם שיהיה הנס העצום ההוא מבלי צורך רב וכן לא יעשה סוף דבר שאנחנו לא נסמוך כיא על מה שזכר הכתוב או העידו חז"ל לא בספרי הספורים כשיהיו רוחקים מן ההיקש ונחזור לענין חבקוק ונאמר שהז"ל אמרו שהוא בן השונמית שהחיה אלישע הנביא כמו שיונה היה בן הצרפית שהחיה אליהו כי שניהם נבאו מכח השפעת רבותיהם ומפני שאמר אלישע לאמו כי עדה על זה הבן למועד הזה כעת חיה את חובקת בן נקרא חבקוק וכבר בארתי בהקדמי זה הספר שמשא כפי דעת המפרשים נאמר לפי שהיו נושאים אותו התודעי מהשם יתברך וכן ת"י מסול נבואתא וכתב רש"י מה שושא וקבל ברוח הקדש וביארתי שם שמאשר לא ימצינו הלשון הזה משא בכל הנביאים ובקבוצ נבואותיהם

כל ממלכות הארץ וגם עיר ה' ומקדשו נפל כידו ואם
 חטא חטאת ירושלם היה ראוי שתהיה הפוכה כמי רגע
 כהמפכ' סדום לא שימשול בהם נבוכד נצר שהיה יתו
 רשע מהם ועם מה שביארתי בזה הותרה השאלה
 הראשונה והב' שהעירות בנבואה הזאת: (ב) וגבא
 לפרש הכתובים מסכימים על זאת הכונה עד אנה ה'
 שועתי ולא תשמע אין הכוונה בשועתי אשוע ושאמר
 כאן עבר במקום עתיד כדברי המפרשים אבל הכתוב
 מסורס כאלו אמר עד אנה ה' אצק אליך חמס ר"ל
 החמס אשר עושה המעול והחומס היה ולא תשיע עד
 אנה אצק כיון ששועתי ולא תשמע עד כה כי למה
 יפציר האדם במעשה מה אם כבר נסה פעמים רבות
 לעשותו ולא הועיל ולכן אמר עד אנה ה' כיון ששועתי
 כל הזמן שעבר אצק עוד אליך חמס כיון שלא
 תשיע ולא תועיל צעקתי והותרה בזה השאלה
 השלישית: (ג) ואמרו למה תראני און פירש רש"י
 און בזה וחמס ועמל זה אתה מביט ואיך עוזר: ויהי
 ריב ומדון ישא וזה הרשע הנושא ריב ומדון מתקיים
 ומצליח ישא לשון נשיאות והרב רבי אברהם בן עזרא
 פירש שמלת למה תשמש שתי פעמים ואון כמו ואני
 תפלה רוצה לומר למה תראני איש און ולמה עמל
 תביט בי איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום
 ממשלתך ולי נראו: שאון ועמל נאמר על הפייעים
 והעונות כמו לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל
 בישראל וענינו ככאן שהקדוש ברוך הוא הראה לנביא
 האין והעמל שהיו ישראל עושים כמו שזכר יחזקאל
 שהראה לו הקדוש ברוך הוא העבודה זרה שהיו עושים
 בני יהודה וכן אמר חבקוק שהראהו השם האין והעמל
 שהיו עושים ושהראהו גם כן השוד והחמס העתיד
 לבא עליהם והיה הנביא מתרעם על זה רוצה לומר
 למה יראהו הקדוש ברוך כל הרעות ההן כאילו כל
 נביאתו אינה כי אם להרע וזהו אימרו למה תראני
 און שישראל עושין והעמל אשר אתה תביט ורואה
 בהם יתראני גם כן השוד והחמס העתיד לבא על
 ירושלים כאלו הוא לנגדי באופן שתהיה נביאתי ימשאי
 כולה לריב ומדון לחורבן ולגלות וזהו ויהי ריב
 ומדון ישא כי ישא הוא מלשון משא ונבואה כאלו
 אמר והייתי אני איש מתנבא ריב ומדון ואם תקשה
 עליך מלת ויהי ומלת ישא שהוא לנסתר יהיה ענין
 הכתוב למה תראני האון והעמל אשר תביט להיות
 ושיד וחמס לנגדי רוצה לומר כאלו הוא לנגד עיני
 והיה ראוי שאיש ריב ומדון ישא המשא הזה לא
 אני שאיני חפץ בה ויהיה אם כן ויהי ריב כמו יאני
 תפלה כלומר ויהי איש ריב ומדון (ד) ואמרו על כן
 תפוג תורה אינו חוזר למעלה כי אם למה שאחריו
 יאמר על כן תפוג התורה מידי לומדיה י"א יחזיק
 בה ולא יצא לנצח משפט ישר בין האנשים והסבה
 בזה כולי היא לפי שהרשע מכתיר את הצדיק ועל
 כן יצא משפט מעוקל ומכתיר ענינו מקיץ וסיבב
 אותו להרע לו כענין כתרו את בנימן ואפשר לפרש

עוד שיש בכתוב שתי סבות לשני מסובכים כי הראשון
 הוא מה שאמר ישוד ותמד לנגדי רומז על חרבן
 ירושלם וגלות יהודה ועליו אמר על כן תפוג תורה
 ולא יצא לנצח משפט כי בגלות העם תבטל התורה
 שביניהם ומשפטיה אמנם בראותו עוד רע שני והוא
 שחורבנם יהיה על ידי נבוכד נצר הרשע כמו שאמר
 כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא המשפט מעוקל
 ומעוות כי על הראשון אמר לא יצא לנצח המשפט
 לפי שיהיו בני אדם מסופקים בדבר אם הוא השגחיי
 אם לא אמנם בהיות הרשע מכתיר את הצדיק יאמרו
 בני אדם לית דין ולית דיין עוב את הארץ והנה לא
 קרא הנביא את מלכות יהודה צדיק אבל אמר מכתיר
 את הצדיק כמתוכה המניח הנחה להקשות עליה כאומר
 כאשר ימצא הרשע שהוא מכתיר את הצדיקים בעולם
 או יצא המשפט מעוקל בין האנשים לא שיקרא את
 יהודה צדיק ואפשר לומר שאמר צדיק בפי המפרשים
 כנגד חסידי ישראל שהרגו הכשדים והגלו אותם גם
 שמלכות יהודה בהתיחסה לנבוכד נצר היה יהודה
 צדיק בדינו באמונותיו ותורותיו ונבוכד נאצר בהפך
 הן, וביאר על מה היתה תלונתו באימרו ראו בגוים
 והביטו והתמהמהו תמהו רוצה לומר הן אמת שתמיד
 היה בגוים שמתגברים אלו על אלו וכובשים אותם
 וירושלים בהם אבל כשתראו ותביטו במנהגו של עולם
 ונספירי הגוים תתמהו מאד לפי פעל נבוכד נאצר אשר
 נעשה בימכם הוא כל כך זר ויוצא מהטבע שאדם
 אחר אשר לא מזרע המלוכה הוא יקום מעצמו ויכבוש
 את כל הארץ וימלוך בכפה ואין מוחה בידי שתהיה
 האמנותו דבר קשה לשומעים ולכן אמר כנגד ישראל
 הביטו זה והתמהמהו תמהו וידעתי שלא תאמינו בו
 אף על פי שיסופר לכם ואמר זה לפי שהנבואה הזאת
 ייתה קודם חרבן ירושלם וחשב הנביא שכני דורו
 ברשעתם לא יאמינו בה כשיספר ענינה אליהם:

(י) כ"י הנני מקים את הכשדים וגומר עד על משמרתי
 אעמוד: אמרו המפרשים שהנביא אמר בשם
 האל יתברך הנני מקים את הכשדים והוא בלתי
 מתישב אצלי לפי שכל התוכחה הזאת אמרה הנביא
 כמדבר בשם עצמו אין בה דברים בשם האל ולכן
 יראה שהנביא על עצמו אמר כי הנני מקים את הכשדים
 כי לפי שהוא בנבואתו זאת היה מיע במעלתם
 וימשלתם על כל הארץ ייחס הקמתם ומעלתם לעצמי
 הכיעד עליה וקרא אותם גוים מר ונמהר להגיד שאין
 בו תכינה טובה מחסד ורחמים כי הוא מר כלענה
 במעשיו וגם כן אין בו ישוב השכל ולא דעת ולא
 תבונה בו ועל זה אמר והנמהר כי הוא גיי מהיר
 בפעילותיו מבלי מחשבה טובה ויהיה מדון לבו ללכת
 למרחבי ארץ בדרך רחוק לרשת משכנות לא לו
 (ז) ולקחת ולכבוש ארצות המלכים והגוי הזה איום
 ונירא הוא מפיל יראתו על כל ריאו ואמרו ממנו
 משפטו ושאתו ישא אפשר לפרשו על גוי הכשדים.

אל עיר היה מצוה לכל עמו לצבור ולאסוף עפר רב לעשות חומה גבוה עליה כדי להלחם בה ובוזה היה נקל אצלו לכובשה והראב"ע פירש ויצבור עפר וילכדה שהוא דבור המשללי כאלו הוא צבר עפר הארץ למלוך עליה (יא) וזכר שנבוכד נאצר בראותו הצלחותיו היה מתבאה וחלף רוח ממה שהיה כמו שנאמר בשאול ונהפכת לאיש אחר מפני שההמלכה לאדם שלא היה מקוה אותה יחליף את רוחו יתכונתו כן אמר שזה הרשע אז חלף רוחו כי בראות עצמו בכל כך ממזלה כאלו נעשה אדם אחר ויעבר חקו (יב) ומלבד זה היה אשם לפי שהיה מיחס זה כח לאלוהו ונצחונו וגבורותיו והצלחתו היה מיחס אותם לאלקיו ולא היה עולה על רוחו שמאת השם יתברך היתה מסיבה לכל הצלחותיו והנה אמר הנביא על זה הלא אתה נקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות כלומר אין אני כתרעם על זה מפני פחדי מנובכד נאצר שיעשה כלה נחרצה בעמי כי ידעתי שאתה הוא ה' אלקי מקדם אלקי אבותינו אברהם יצחק ויעקב ומקדם קדמה שמרת אותם מאויביהם וכן תשמור אותנו ותרחם עלינו באופן שלא נמות כ"ש שאתה ה' למשפט שמתו את נבוכד נאצר ואתה צור עולמים להוכיח בו עמך יסדתו והמשפט והתוכחת אינו ככליה הגמורה (יג) אבל היתה תרעומת ותלונתי לפי שאתה טהור עינים מראות ברע ר"ל שלא אל חפץ רשע אתה ואין הרע מסבךך והבט אל עמל מבואר הוא שלא תוכל לפי שהוא דבר סותר אל שלמותך והיה ראוי מפני זה שכפי רשעת הכשדים ונבוכד נצר מלכם תחריבם ותחרימם ולא תתן להם הצלחה על שאר האומות אשר כבש ולמה אם כן תביט בנבוכדים שהם הרשעים האלה ומסביר להם פנים ואין תחריש בבלע רשע נבוכד נצר את ירושלם ומלכות יהודה שאף על פי שהוא חוטא אין ספק שהוא צדיק ממנו וכמו שאמרו במסכת ברכות צדיק ממנו הוא בולע צדיק גמור אינו בולע (יד) ואם תאמר שאין זה מאתך בעצם כי אם הסתרת פניך זו קשה מן הראשונה שתעשה האדם כדגי הים שהם נעזבים למקרה (טו) וכל מי שרוצה ליטול מהם יבא ויטול וזהו אומרו כלו בחכה העלה ר"ל נבוכד נצר הוא כמו הצייד הגדול שבחכה שלו כל הדגים יעלה מן הים וגם לא לאי ואי מן הדגים יקח בפרט אבל לכולם בהתחשפותי יגורוהו בחרמו ר"ל יקבצוהו ברשתו ויאספהו במכמתו שהוא גם כן מין רשת על כן ישמח ויגיל בהצלחתו (טז) ובעבור זה יזבח לחרמו ויקטר למכמתו בחשבו שאין הצלחתו מאתך כי אם שבהמה ר"ל בחרמו ומכמתו היה שמן חלקו כאלו בכחו דייק לכל זה (יז) וגם ימשך מזה שלהיותו מצליח בצידתו לא יחול ממנה והוא אומרו העל כן יריק חרמו והוא בתמיה ר"ל האם בהיות הדבר כן יריק חרמו לא באמת כי הוא תמיד להרוג גוים לא יחמול ולא יריק אם כן חרמו כיון שבכל אשר יסנה יצליח ברצינו :

שלא יקראוהו עמים וממלכות אחרות להמליכו עליהם אבל מעצמו יבא אותו משפי' ונשיאות מעלי אשר לקח כרצונו ואפשר לפרש מלת ממנו על הקדוש ברוך הוא שזכר למעלה עד אנה ה' יאמר ממנו יתברך משפטו ושאתו ומעלתו של מלך בבל יבא כי הוא יתברך מנהו לכבוש ממלכות ולהחריבם והוא לא כן יחשוב ולבבו לא כן ידמה וחכמים ז"ל דרשו במכילתא דרשות רבות על איום ונורא הוא ומכללה אמרו איום ונורא הוא זה נבוכד נצר דכתיב ביה ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממנו משפטו ושאתו יצא זה אויל מרודך בנו שצוה להוציאו מקברו וגרר את עצמיתיו מהקבר לראות אם היה מת עשו בדרש משפטו המשפט שנעשה בו ושאתו על שנשאוהו מקברו יגם היא פשט נכון בכתוב (ח) וזכר הנביא מגבורת הגוי הזה וקלו מנמרים סוסי שיהיו סוסי הכשדים קלים כנמרים והכשדים עצמם חזו מזאבי ערב שיצאו לטרוף ולא יטרפו עד הערב שהם בתאוה רבה לסרוף מפני הרעב שלהם וכל זה אמר באיכותה ואמנם ברבויי וכמותי אמר ופשו פרשיו ר"ל ירבו פרשיו מאד והראב"ע פירש ופשו והתפשטו ואמר שעם היות שפרשיו מרחוק יבאו הנה לא יגעו ולא ייעפו בדרך אבל יעופו כמו הנשר שהוא חש וממהר לאכול : (ט) כלו לחמם יבא רוצה לומר הגוי הזה כלו רוצה לומר כשרים כעבדים כלם באים לחמם כלומר לשלול שלל ולבזו בו אין בהם שרים שילחמו בעבור הכבוד ולא יחושו לבזה כמו שהיו ברומיים כי אלה כולם באים לחמוס ואמנם אומרו מגמת פניהם קדימה נתקשה על המפרשים לפי שהכשדים בבואם על ירושלם כלפי מערב הם באים כי בבל מזרחית היא לארץ ישראל ולכן פירש רש"י מגמת מלשון יגמא ארץ רץ במרוצה לשעה קלה ככרת ארץ כאלו גמע ושתה הארץ לפניו וכן הם מגמת פניהם קדימה שאיפת פניהם דומים לרוח קדים העזה שכרוחות כן חרגם יונתן והרב רבי אברהם בן עזרא פירשו קרוב לזה שאמר שחסר כף מגמת פניהם בקדימה ויותר גראה לי לפרש שגוי הכשדיים היה מגמת ונכח פניהם לשלול שלל תמיד ולבזו בו ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה עם השלל אשר ישללו ואמר זה לפי שהגוים הצרים על עיר אחת כשתהיה מגמת פניהם לשבת ולדור בה לא ישחיתוה ולא יחריבוה אבל כאשר יכוננו לשוב מיד לארצם לא יחמלו על הארץ ולכן אמר שהכשדים יהיה מגמת פניהם לשוב קדימה אל ארצם לפי שבעבור זה שמו את ירושלם לעיים שרפוה באש והחריבוה (י) ואחרי שזכר תארי הכשדים זכר תארי נבוכד נאצר מלכם באומרו והוא במלכים יתקלס ר"ל שכל כבודו וקלוסו הוא בהכנע מלכים לחרפם ולגדפם וכן רזונים משחק שהיותו הורג ומגלה הרוזנים היה אליו שמחה ושחוק גדול הוא לכל מבצר עב היותה עיר בצורה וראשה בשמים ישחק כי יהיה נקל בעיניו לכובשה : ויצבור עפר וילכדה ר"ל שבבאו

(א) ע"ל משמרת אעמודה וגומר עד הנה עיפלה לא ישרה וגומר חז"ל בשוחר טוב אמרו על משמרת אעמודה ואתיצבה על מצור כהו מצור שהצר לו צורה ואמר איני זו מכאן עד ששיבני שנאמר ואצפה לראות מה ידבר בי וגומר והראב"ע כתב הטעם בשומר חלקו באשמורות הלילה יהיה נעור ויפתח עיניו לראות שהשומרים מחלקים את הלילה למשמרות וכל אחד שומרת משמרתו ויותר נכון אצרי לפרש שהיו הנביאים מכינים נפשם לנבואה ונפרשים מהדברים הגשמיים המעכבים את הדבקות והיו משוטטים מחשבותיהם באותה דבר שהיו חפצים לדעתו ואז היתה מגעת אליהם הנבואה באיתם הדברים בפרטיותם מהצד שהיו מתנוודים ושוטטים מחשבותיהם בהם וז"ש כאן ע"ל משמרת אעמודה רוצה לומר על אותה משמרת ופרישית והכנה והתבודדות שהיה לי בעת הנבואה עמדתי עליה ולא זזתי ממנה ואתיצבה על מצור ר"ל שהיתה מחשבתו משוטטת תמיד ומעיינת ומחשבת בענין מצור ירושלם העתיד לבוא והיה מצפה לראות מה ידבר בו השם יתברך ברוח נבואתו באופן שידע מה ישיב על תוכחתו לשואלים ממנו איה אלהי המשפט ולכן אמר ומה אשיב כלומר ומה אשיב אני על תוכחתי כשיעשו אותה לי בני אדם (ב) וספר שענהו השם כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו וזה בלא ספק על מפלת נבוכד נצר אמרו רוצה לומר כתיב החזון והנבואה אשר אדבר אותך במפלת מלכות בבל וזרע נבוכד נצר ויהיה כתיבה ומאמרים מביארים שלא יצטרכי אל פירושם למען ירוץ קורא בו ומבלי עורק העיון יבינהו (ג) ואמנם אומרו אחר כך כי עוד חזון למועד ויפת לקץ ולא יכזב וגומר פרש"י והחזון אשר תכתוב הוא כי עוד חזון למועד שעוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מיעד מפלת בבל וגאולת ישראל משם ויפת לקץ ודבור יאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאת לבבל שבעים שנה ולא יכזב אם יתמהמה לבוא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי בא יבא ולא יאחר אחר השבעים כלום ויש עוד לפרש אם יתמהמה הנביא לבוא יהוא היה ירמיהו וי"ת כתיבא נביאתא ויפרשא על ספרא דאיריתא הרגם כתוב כחילם כמו כתיב בשורק כבר נרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטת שקלקלו וכנגדן כל שבעים שנה ע"כ לשון הרב והראב"ע כתב על הלחות שהנערים קוראים בהם כי עוד חזון עוד יקים זה החזון למועד שגור השם ויפת ואשר ידבר הקץ הא יכזב כמו כל צוררו יפת בהם יסעם זה הקץ קץ מפלת כשדים והיו אם כן

דברי החכם אלה קרובים לפירוש רש"י והרד"ק פירש שכתוב חזון הוא על ספר ושענינו שיכתוב החזון בספר כרמיות למען יעמוד ימים רבים ושמלכו זה יבאר על הלחות שעל הלחות שהיו בידיהם יבארהו אבל לא בספר כי בו יכתוב ברמיות ושהוא על דרך מה שאמר לישעיה כתבה עי לוח אותם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון ודבריו אלה דמיון רוח הם כי בכתוב הזה לא נזכר ספר כי אם לוחות ולא נזכר ברמיות כי אם בביאור והספר והלוח בכתב אחד הוא אם לא כפי מנהג הארצות לכתוב ואתה המעיין רואה אם כן שהמפרשים כולם פירשו החזון הזה כולו אחד ועל פקידת בבל ואין דעתי סובלת זה מטענות ראשונה מאומרו כתוב חזון ואמר כי עוד חזון למועד ופשוט הכתוב מורה ישני חזיונות נזכרו לא אחד ושנית שאין יאמר על גלות בבל אם יתמהמה חכה לו והנה הם נפקדו אחרי כ"ט שנה לחרבן ירושלם עד רשות מלך פרס לאמר כי בבל עמו יהי אלהיו עמו ויעל ומה התמהמהות והעיוכב אשר ראה בגלות הזה ושלישית שאין יקרא לפקידת בבל קץ והנה לא נקרא קץ כי אם לתכלית הגלויות וקצם והיא קץ הימים וקץ הפלאות ואחרית הזעם אבל ענין בבל לא נקרא קץ כי אם פקידה אנציעית בין הגלות והגאולה ורביעית שהנה מצאנו לחכמינו הקדושים ז"ל שדרשו זה הפסוק על הגאולה העתידה לא על פקידת בבל אמרו בפרק חלק תניא רבי נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד תהום כי עוד חזון למועד ויפת לקץ לא יכזב לא כרבותינו שהיו אומרים עד עזר עדנין ופלג עדן ולא כרבי שמלאי שהיה דורש ותשקמו ברמעות שליש ולא כרבי עקיבא שהיה דורש עוד מעט אחת היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ מלכות ראשונה שבעים שנה שנייה נ"ב שנה ומלכות כוזבא שתי שנים ומהצה באי יפת לקץ לא יכזב אמר רבי שמואל בר נחמני תיכח רוחן של מחשבי קיצין שהם אומרים כיון שהגיע קץ ולא בא שוב אינו בא אלא חכה לו שנאמר אם יתבהמה חכה לו כי בוא יבא ולא יאחר ע"כ וגם כן דרשו בשוחר טוב כתוב חזון ובאר על הלחות אחר לו הקב"ה לחבוק כשאמרתי בגלות ראשונה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה לא היו מאמינים ואומרים בנו בתים ושובו וכיון שנשלמו אותם שבעים שנה כתוב כה אמר כורש מלך פרס אף עכשו כשיגיע הקץ אני גואלם וכן הוא אומר כי יים נקם בלבי כששמע חבוק נפל על פניו ואמר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנאמר תכלה לחבוק הנביא על שגיונות הנך רואה בענין שהאנשים האלה שלמים הם הבינו שהיה

שזכר באחרונה אמר מיד אם יתמהמה חכה לו לרמיז על אורך זמנו ועל החזון הראשון מענין בבל אמר כי בו יבא לא יאחר כאומר הנה מועד החזון השני הזה ארוך מאד הוא ולכן אף שיתמהמה אל תתיאש ותכה לו על כל פנים אמנם החזון הראשון לא יתמהמה כמוהו כי הוא בוא יבוא ולא יתאחר בזה וכבר יורה על אמתת מה שפירשתי בשני החזיונות האלה ושאוּמרו כתוב חזון הוא על פקידת בבל ואומרו כי עוד חזון הוא לעתיד לבוא מאשר באותו מאמר שזכרתי מפרק חלק ודרשו חכמים ו"ל על קבוץ הגליות הפסוק השני כי עוד חזון למועד ולא דרשו עליו הפסוק הראשון כתב חזון ובאר על הלוחות לפי שהיה מבואר אצלם שהפסוק הראשון נאמר על ענין בבל בלבד והשני נאמר לעתיד לבא והותרו עם מה שפירשתי בזה בכל אחד מהדרכים השאלה הרביעית והחבישית: ואחרי שהודיע השי' לנביא בדרך כלל עניני שני החזיונות נתן לו בכל אחד מהם תוספת ביאור כי הנה על הראשון שצוהו שיכתוב אותו על הלוחות ויבאר אותו מענין מפלת בבל אמר:

(ד) הנה עופלה לא ישרה נפשו בו וגומר עד הוי' בונה עיר בדמים והמפרשים פירשו הנה עופלה לא ישרה נפשו בו על נבוכדנצר וכמו שדרשו במדרש תנחומא זה נבוכדנצר שהמליך אותו הקב"ה על כל העולם ולא היה שמח בחלקו וכן דרשו חז"ל וצדיק באמונתו יחיה על יכניה מלך יהודה והראב"ע כתב שמלת לא שאמר לא ישרה מושך עצמו ואחר עמו יאמר הנה נבוכדנצר עופלה בתחוק ומתגאה בנפשו בחושבו שביתו יהיה נכון לעד עם היות שלא ישרה בו ואין בו מדה טובה ואיך זה והנה הצדיק באמונתו לא יחיה ולא ינצל מידו ואיך יחשוב הוא שינצל ונפשו עופלה ולא תבוא לנפילה והוא פירוש בלתי מתישב ולי נראה שהפסוק הזה לא נאמר על נבוכדנצר כי אם על תוכחת הנביא ותרעומתו ועפלה הוא כמו אפלה כי אותיות התא"ע כבר ידעת שהם מתחלפות ורוצה לומר המה האדם כשיסמך על דעתו ומחשבותיו תהיה תמיד נפשו עופלה אפלה וחשכה ולא ישרה בו כי תמיד תשב בספקות ומבוכות מחשבותיהם אמנם הצדיק והוא המאמין שכל דרכי ה' משפט ואין עול והוא מצדיק את דינו באמונתו יחיה מבלי ספקות וחקירות עיוניות ואמר זה כנגד חבקוק שרצה להתוכח עם השם יתברך בסענות עיוניות בענין רשע וסוֹכ לו ולכן אמר לו הספיקות האלה הם כולם דרך חשכה לא ראו אור כי הנה עופלה ואפלה הנפש אשר לא ישרה באדם אבל יש בה ספקות שהם מפני הנטיה מהיושר אמנם הצדיק לא יעשה כן ולא יהרהר אחר מדת בוראו אבל באמונתו יחיה באומרו תמיד הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכבר אמרו בשוחר טוב שהוכיח הקדוש ברוך הוא לחבקוק על תרעומתו ושאמר לו

בפסוקים האלה רמו אל גאולתנו העתידה ולכן נראה לי לפרש בפסוקים האלה שעם היות שחבקוק התרעם על הצלחת נבוכדנצר שהחריב בית ראשון הנה השם יתברך בתשובתו הודיעו והשפיע עליו שני חזיונות הראשון לענין נבוכדנצר ומלכות בבל שבמהרה תהיה מפלתו ועם זה ישובו בני יהודה על אדמת קדש ועל החזון הזה הראשון אמר כתוב חזון ובאר על הלוחות רוצה לומר כתוב ובאר החזון אשר אני דובר אליך לא לבד בספר אבל גם על הלוחות שהנערים מתלמידים לקראת בהם כדי שהחזון הזה יהיה מגולה ובפורסם ומבואר לכל ממפלת בבל ומלכה וזהו למען ירוץ קורא בו ועוד הודיעו חזון שני שלא שאל עליו הנביא באומרו כי עוד חזון למועד כאלו אמר ודע לך עוד שאחרי אותו חזון ראשון ממפלת בבל ומפקידת בית שני עוד יש חזון אחר למפלת האומות ולגאולה אחרת יהא למועד קץ כי אותו חזון יפח וידבר לקץ הגלות ואחרית הזעם ולא יכוב ומה שידבר ממנו הוא שיהיה המשכות ארוך מאד עד אותו קץ ולכן אם יתמהמה הקץ ההוא אתה ישראל חכה לו ולא תתיאש מהגאולה כי הנה עכ"פ אותו קץ ומועד בוא יבוא ולא יאחר והנה בא יבא אמר על המועד שזכר כי יבא אותו מועד הקצוב לפניו ואז קץ האומות ומפלתם וקץ הגליות ואחרית הזעם לא יאחר כי בבוא אותו מועד במהרה תכלינה כל אלה והוא על דרך אני ה' בעתה אחישנה כי בהגיע עתה ומועדה לא תתאחר הפעולה ההיא אבל במהרה חוסה תצא לפעל הנה אם כן לא היתה כל תשובת השם יתברך לנביא לבד על תלונתו מענין נבוכדנצר ומלכות הכשדים אבל הודיעו שני חזיונות הראשונה בתשובת מה ששאל ממפלת בבל והכרת זרעו של נבוכדנצר ופקידת בית שני וגם צוה לכתוב ולבאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו והיה זה מפני שממהר האלקים לעשותו ואין הסתר במה שהיתה לימים מעטים והחזון השני הוא מהרבן אחר יותר גדול ממנו לכלל האומות וקץ הגליות כולם ואחרית הזעם וזה לא צוה שיכתוב על הלוחות ולא שיבארהו למען ירוץ קורא בו לפי שהיה לזמן ארוך וכדי שלא יתיאשו ישראל מהגאולה ואולי כיון השם להודיע לנביא שבגלות הארוך הזה בתחילתו יבא איש מתפאר שהוא משיח וגואל כי בזה תתעפל נפשו בזדון והצדיק ירא אלקים לא יאמין בחבריו ועל זה אמר אם יתמהמה קץ הגלות הזה חכה לו והנה אמרתי זה רוצה לומר אם יתמהמה חכה לפי שבא יבא לא יאחר מי שעופלה בזדון ולא ישרה נפשו בו רומז אל שהעפיל לעלות למדרגת נביא וגם משיח וגם אלוה אבל הצדיק באמונתו יחיה ולא יתפתה אליו ויהיה לפי זה פסוק הנה עופלה בכלל החזון מגיד מהעתידות מה שיהיה בסוף בית שני בתחלת זה הגלות הארוך ואפשר לומר עוד שעל שתי החזיונות האלה אמר אם יתמהמה וגומר כי על החזון השני

הקב"ה הוי רב את יוצרו וחרש את חרשי אדמה הסכימו למה. שפירשתי בפסוק הזה והותרה השאלה הששית: (ה) ובעבור שיעקר תלונת חבקוק היה בהצלחת נבוכדנצר לא על תורבן ירושלם וגלות יהודה כמו שזכרתי לכן לא הודיעו הש"י כתי תהיה פקידת בבל כמו שעשה לירמיהו לפי שלא שאל על זה האמנם הודיעו כפלת בבל והשחתת בית נבוכדנצר וזרעו כי על זה היתה תלונתו כולה ומפני שהיה נבוכדנצר רודף אחרי היין ומשתכר פעמים הרבה והיה עם זה בוגד ובלתי עומד בדבורו לכן קראו יין ובוגד ואמר ואף כי היין בוגד ר"ל כי איש היין הבוגד הנה הוא עתה גבר יהיר ולא יגוה שלא יתישב בדבר ולא יתבונן במה שיעשה גם כי לא ינוח בנה כי כל חפצו ללכת להשחית והאיש הזה הרחיב כשאל נפשו לכבוש ממלכות והוא כמות ולא ישבע להשמיד ולהרוג גוים כאשר תעשה המית שלא ימלט ממנה איש ותראה שהכל נכנעים לפניו ויאסוף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים והממלכות להיות תחת ממשלתו (ו) אל תחשוב שלא יבא יומו לקבל עונשו כי הלא אלה כולם עליו משל ישאי ומליצה שהחידות שלה יהיו לי יבעבורו ויאכר כל אחד עליו הוי המרבה לא לו ר"ל המרבה מלכויות וממשלות ולא יהיו לו ולזרעו ובוה רמז מה שהיה לו בחייו שנטרד מן האנשים והלך בשדה כחיתו יער ועליו אמר עד מתי ומכביד עליו עבטיט רוצה לומר עד מתי תתמיד ממשלתו כי הנה הוא יהיה מכביד עליו עבטיט והוא הפוך על דרך כל רבים עמים כאלו אמר שיבוא זמן שהוא יכביד על עצמו טיט עב ויתפלש בעפר כפגר מובס ולא אמר זה באמת כי אם על הזמן שהלך בשדה לשלג ביום ולקרח בלילה כמשוגע וכבעל חי שיכביד על עצמו הטיט ורש"י פירש ואף כי היין בוגד על בלשצר שבמשתה היין הביא כלי בית המקדש ושתה בהם לפיכך לא יעמוד במלכותו ולא יתקיים מדורו ונהו ופירש ומכביד עליו עבטיט משא עונות כבדים כעב של טיט והרב רבי דוד קמחי פירש בשם אביו הלא יחשוב נבוכדנצר כי כופו לקבר ומכביד עליו עבטיט שעל קברו יכביד עליו הטיט העב (ז) פירש הלא פתע יקומו נושכין על התולעים שבהיותו בקבר יקומו ויקיצו לאכול בשרו ואינו נכון בעיני כי המות הטבעית אחת היא לכל כצדיק כרשע ורמה חכמה עליהם ויותר נכון היה לפירש הלא פתע יקומו נושכין ויקיצו מועזעין על אותם שהשליכוהו מקברו אבל פשט הכתוב על אמתתו מבואר והוא שאחרי שרמז לו מה שיקרהו בחייו זכר מה שיהיה על ביתו וזרעו אחרי מותו ממלכי מדי ופרס שיחריבו את כבודו ועל זה אמר הלא פתע יקומו נושכין ר"ל הנושכים את מלכותך ויקצו ויעזעזעו רוצה לומר המזעזעים והמחריבים אותך והיית למשסות למו והנה אמר על מדי ופרס המחריבים את מלכות בבל יקומו ויקצו לפי שהם קודם

לזה היו נכנעים לבלל ונבוכדנצר וזרעו היו מושלים על אותם הכלכים והם התעוררו בימי בלשצר למרוד במלכות נבוכדנצר ולבא להלחם עם זרעו היושב על כסאו ולכן אמר הלא פתע יקומו שוכניך ויקצו מועזעין שיעזעזעו לזה כאיש אשר יעור משנתו והרב ר' אברהם בן עזרא כתב שבעבור שאמר הרחיב כשאל נפשו והוא כמות על ההרוגים אשר הרג לכן בהתעוררות זרעם לנקום נקמתם אמר יקומו נושכין ויקצו כאלו יקיצו ויעזעזעו שוכני עפר להנקם ממנו (ח) וזהו גם כן כי אתה שלות גוים רבים רוצה לומר אתה שללת עמים רבים גם כן יבאו עמים שישללוך ואפשר לפירש שלות מגזרת לדבר אתו בשלי והענין אחד שבעבור שגזל ועשה שלי בגוים רבים היתה הגזרה האלקית שגם כן ישלו אותו כל יתר עמים והסתכל אומרו ישלולך כל יתר עמים כי הנה ביאר בזה שלא יחריבו מלכות בבל אחת מהמלכויות שכבש נבוכדנצר כי אם יתר העמים פרס ומדי אשר לא כבש והיו מקדם תחת מלכות בבל המה קמו עליו והתעוררו לזה ואמר שיהיה כל זה מסכת דמי אדם אשר שפך והחמס אשר עשה בארץ בבל קריה ובכל יושבי בה ורש"י פירש מדברי אדם ישראל שנקראים אדם וחמס ארץ ישראל קריה ירושלים יכל יושבי בה בני יהודה (ט) ונכון הוא וקנן עליו באומרו הוי בוצע בצע רע לביתו רוצה לומר הוי על הגזול העמים למלאת את ביתו שהוא בצע רע וחמדה מגונה באמת וחשב להנצל לשום במרום קנו ר"ל בבנותו מגדל חזק וגבוה או שאמר על בבל כמ"ש בספר דניאל הלא דא היא בבל רבתא די אנא בנייהא לבית מלכו בתקופ חסני ועשית זה להנצל מכף רעה כלומר מהאויב המבקש רעתך (י) תדע לך שיעצת בשת לביתך כלומר אע"פ שלעצתך לא היתה בושת מפלת המלכות בימך הנה לביתך יעצת בושת רבה במה שקצות שהכרת והרגת עמים רבים כי קשות הוא מלשון וקצות את כפה רק הוא מפעל הקל מבעלי הה"א כמו מקצה רגלים והראב"ע פירש שקצות דבק אל בושת כאלו אמר יעצת בושת לביתך מכל קצות עמים רבים ויהיה לפי זה קצות מלשון קץ וקצה ומלבד הפסד מלכותך הנה הפסדת נפשך וחייבת אותה לעונש גדול ומופלג בעולם הנשמות והוא אוכרו וחוטא נפשך (יא) וכל זה מפני החמס והגזל אשר עשית לפי שכל אשר לך היה בגזל וחמס עד שהאבן מקיר תצחק מהכותל אשר היא בנויה שם ואוכרת גזולה אני וכפס מעץ יעננה את האבן שגם כן היא גזולה וכל זה הפלגת המליצה שאפילו האבנים והעצים שעשה מהם ביתו היו מגזל וחמס או שהרס מדינות וקרינות ולקח האבנים היפות והעצים הנאים אשר בהם והביא לבנות בבל וליפותה ולכן אמר אח"כ הוי בונה עיר בדמים ובזון קריה בעולה רוצה לומר אוי לך נבוכדנצר שבנית עיר בבל כדמים וכוננת אותה קריה בעולה וגזל כך פירשו המפרשים:

(יב) הו' בונה עיר בדמים וכו' עד תפלה לחבוק הנביא כבר זכרתי שהבפרשים פירשו הפסוקים האלה כולם מפרשת הוי בונה עיר בדמים ופרשת הוי משקה רעהו ומה הועיל פסל והוי אומר לעץ על נבוכדנצר ועל מלכות בבל כדרך הפרשיות של מעלה ולא נראה לי כן אלא שמפני שבתשובת השם לנביא זכר לו שני חזיונות אחד במפלת בבל ואחד לעתיד לבוא במפלת האומות שהצרו לישראל אשר מלכות אדום היא הראש שלהם והיה שכבר ביארו מפלת מלכות בבל לכן הודיעו עתה הקדוש ברוך הוא ענין החזון השני מחרבן אדום אשר החריב גם כן את ירושלים והגלה את עמו בגלותו זה ועליו אמר הוי בונה עיר בדמים וכוונן קריה בעולה שהיא רומי ראש מלכות אדום (יג) הלא הנה מאת ה' צבאות וייגעו עמים בדי אש רוצה לומר גזור הוא מלפניו יתברך שיגיעת העמים ההם תהיה סופה לאש ולכליון ומעשה אותם האומות ייעפו בדי ריק (יד) לפי שיבא זמן שתמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים והכתובים האלה אין ראוי לפרשם על פקידת בית שני כי לא נתקיימו שמה אבל בהפך שאז פסקה הנבואה ונתחדשו כתות צדוקים וביתוסים המינים והאפיקורסים אבל הייעוד הזה בא בדברי ישעיהו מיוחד לנאולה העתידה כמו שאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ומסכים אליו אמר ירמיהו מיעד לעתיד לבוא כי כולם ידעו אותי למקטנם דעה את ה' כמים לים מכסים ומסכים אליו אמר ברורה לקרא כולם בשם ה' ועליו אמר כאן באמת כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' לפי שאז יתגלה כבוד השם לעיני כל בשר והיה ה' למלך על כל הארץ וכאשר יתגלה כבוד ה' יהיה יגיעת האומות לריק ולבהלה (טו) ובעבור שרומי היתה בנאמנות אהבה ואחזה ושלום עם ישראל כ"ז שנה כמו שזכרו חז"ל בפרק דע"ז ואחר כך קמו עליהם לכבשם ולהחרימם לכן אמר הנביא נגדה דוי משקה רעהו שהוא אדום שהשקה את ישראל כוס התרעלה והחרבן והיית מספח ואוסף חמתך עליו ואף שזכר ששתו וישכרו ממנו וכל זה עשית למען הביס על מעוריהם ר"ל לגלות ערותם ומספח הוא מגזרת סספגי נא וענינו שאתה מאכילם חמתך ומשקה אותם אפך ומעוריהם הוא כמו ערותם חרפתם וקלונם (טז) וכיון שאתה אדום שבעת קלון מכבוד ר"ל לעשות קלון לגוים יותר מלכבדם שמה גם אתה עתה מכוס התרעלה והחורבן והערל מהתרעלה והראב"ע פירש והערל תראה ערלתך כמ"ש כמעשהו למען הביס אל מעוריהם חסוב עליך כוס ימין ה' כלומר שתשקה גם אתה אותו וקיקלון על כבודך וקיקלון מלה אחת הוא ר"ק

הפועל כפול כאלו אמר קלון או הם שתי מלות קיא וקלון (יז) והנה יהיה זה לפי שחמס לבנון יכסך ר"ל החמס שעשית ללבנון שהוא ארץ ישראל כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון הוא יכסך והוא ע"ד מ"ש עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ומפני שהמשים ארץ ישראל ללבנון המשים יושביה לחיות שדרכן לשכון בלבנון ע"ד ולבנון אין די בעד וחיתו אין די עולה ולכן אחרי שזכר חמס הארץ הקדושה שמשלו בה הרומיים זכר גם כן שוד הבהמות שהוא משל לשפיכות דם בני יהודה בגלותם באומרו ושוד בהמות יחיתן ר"ל וחמס לבנון שנפל חתיתך עליהם ויחיתן הוא מלשון מחיתתה ר"ל שוד בני יהודה שנפל חיתת אדום עליהם וכמו שנבוכדנצר כשזכר מפלתו אמר שהיה מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה כן אומר באדום שיהיה חרבנו מסבת דמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה והם בני יהודה אשר שפכו דמם כמים וחמס ארץ שהיא ארץ ישראל קריה וכל יושבי בה שהיא ירושלים ומה יראה הראות מבואר שנבא חבוק על חרבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר ועל חרבן בית שני על ידי אדום ולכן אמר הכתוב שני פעמים מדמי אדם וחמס ארץ כנגד אותם שתי חורבנות ואם לא נפרשהו כן יהיה אחד מהם מותר וכפל מבואר בהכרח (יח) ולפי שמלכות רומי כשכבשה את ירושלים היתה עבודתה בפסילים ובצלמים וגם היום שהחזיקה בדת ישו"ע הנוצרי עושים להם פסילי אלהיהם וכל קדושי עמו לכן יאמר כנגדם מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו כלומר מה הועילו לאדום פסיליהם שפסל אותם יוצרם שהוא האומן שעשאם ומה הועיל להם המסכה שנכך בה הפסל שהוא מורה שקר לעובדיו וה"ר אברהם אבן עזרא כתב שאמר מורה שקר על כהן הע"ז והענין לומר מה התועלת ליוצר ולעושה אותו כי בסח יצרו עליו לעשות אלילים אלמים שאין בהם כח ולא דבור (יט) ואוי להם שמתפללים להם ואומרים לפסל העץ הקיצה ועורי לאבן דומם ובורך ת"מה אמר כנגדם הוא יורה רוצה לומר איך תחשבו שהוא יורה לכם את הדרך אשר תלכו בה והנה הוא תפוש זהב וכסף כלומר מצופה ממנו אבל כל רוח אין בקרבו ואיך א"כ יורה לכם את אשר תעשו (כ) ולכן דע נא וראה כי לא עזב ה' את הארץ והוא רואה ומשגיח בכל זה וכי יקום לדין עמים כולם יראו מלפניו ולא יהיה סוצה פה וצפצף כי ה' בהיכל קדשו שהוא השמים יתן קולו לפני עמו הם מפניו כל הארץ ומי יאמר לו מה תעשה ואפשר שאמר וה' בהיכל קדשו על ב"ה העתיד להבנות שכאשר תשוב שכינתו בהיכל קדשו הם מפניו כל הארץ וכל האומות ישימו יד לפה :

עמם בגלות הזה בצאתם ממנו (ג) ועל זה אמר אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה שהוא ספור סתן תורה על דרך מה שאמר משה אדוננו וזרח משעיר לבו הופיע מהר פארן כי תימן הוא שעיר ואמר כסת שנים הודו ותהלתו מלאה הארץ להגיד שהיתה התורה שניתנה שמה אלהית ונתנה לישראל אשר בארץ והראב"ע פירש כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שאמר ואת החורי בהרם שעיר עד איל פארן אז זרח כבוד השם ונראתה גבורתו על ישראל במלחמת סיחון ועוג וכסה שמים הודו ששבחוהו הכל ופחדו ממנו אבל מדברי משה למדנו שזה באמת על מתן תורה נאמר (ד) וכן אומרו ונוגה כאור תהיה הוא על מראה כבוד ה' שהיתה כאש אוכלת בראש ההר ועל הדרך הזה אפשר לפרש קרנים מידו לו ששם בעצמו הר סיני וזה משה לקרן פנים מידו של הקדוש בריך היא ושם היה חביון עוזו שעמד בהר נחבא ומסתתר בתוך הענן ארבעים יום ומ' לילה בלי מאכל ובישקה שזה היה עוזו באמת והראב"ע פירש ונוגה כאור תהיה על עמוד האש ושם חביון עיניו על הארון כמו אתה וארון עוזך ויותר נכון אצלי לפרש שפניו שדבר על האור הנכרת שראו במעמד הר סיני באומרו ונוגה אמר כאור תהיה רוצה לומר שהדברים האלהיים זה דרכם שיקרה להם כמו שיקרה לשמש ולארץ המופלג שלא יוכל האדם לראותו לרוב זיהורו ובהירותו וכן ענין השגת כבוד השם יתברך ש'לרוב אורו וזוהרו אי אפשר שיושג בשכל האנושי והוא אומר כאור תהיה רוצה לומר אותו נוגה וכבוד שראו בהר סיני בענין האור השמשי היה לפי שקרנים מידו לו ר"ל הקרון הזוהר והאור המופלג יתחבא עינו ויעלם מבני אדם כי היה ענין הנוגה והכבוד הנגלה בהר סיני שהיה כאש אוכלת לא בעצמו כי אם ליעני בני ישראל כי לא היה אש ממש אבל לא היו בשינים אמתו מפני זוהרו (ה) אחר כך זכר מה שקרה להם באיברי לפניו ילך דבר כלומר כמו שעשה השם יתברך עם ישראל כל הסובב הזאת מהתורה ואור יזרה עליהם כן כשחטאו לפניו במדבר היה הורג לפניו בומר ובשאר עונשים וראב"ע פירשו על מלחמת הארץ שהפניו רוצה לומר לפני ארון הכבוד ילך דבר להרוג את העמים ויצא רשף שהוא כמו דבר מלשון ולחומי רשף והוא על דרך את אימתי אשלח לפניך והמותי כל העם (ו) וזכר אחר זה כיבוש הארץ ויציאת כנענים מכנה ועל זה אמר עמד וימודד ארץ שכבשוה וחלקוה לשבטים במדה ובחבל ראה ויתר גוים שהתירם ושלחם מן הארץ ויתפוצצו הררי עד שהוא מישל למלכי כנען אי שאמר על הארץ עצמה והענין שכל מקום ששם עינו עליו ביד היה נמס וכל הר שהיה עובר בו הארון

(א) תפלה לחבוק הנביא וכו' עד סוף הספר רש"י כתב שענין התפלה הזאת הוא שחבוק בקש רחמים על עצמו לפי שהטית דברים וקנטר אחר מדת הדין וכן דרשו חכמים ז"ל במדרש שוחר טוב (ב) ופירש שמעתי שמעך שמעולם נפרעת ממכעיסך פעלך בקרב שנים פעלך הראשון שהיית נפרע ממכעיסך אויביו בקרב שני הצדה הזאת שאנו שרויין בה חייהו כלומר עוורוהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעוהו ובריוגו אשר תקצוף על הרשעים תזכור לרחם את ישראל והראב"ע כתב שהראה הקב"ה לחבוק רעב שעתיד להיות ועליו התפלל וראייתו על זה אומרו בקרב שנים חייהו רוצה לומר בקרב שני הרעב וכן הבנהרים חרה ה' על עצירת המטר ותעור קשתך על הקשת הנראה ביום הקשת וכן כי תרעב על סוסך ר"ל העננים וכן כי תאנה לא תפרה ואין יביל בגפנים וגובר ודברי רש"י הם דרך דרש ודברי הראב"ע הם דרך חלום אילי שראה בחלומי זה כי ראיות שהביא אינם הכרחיות בפשט הכתובים והטיב לראית הרד"ק שכתב שהתפלל על צרות גלותיני זה אבל לדעתו שלא הודיעו הקב"ה דבר למנו כנבואתו זאת לא יהיה ענין לתפלתו כי איך יתפלל על הגלות הזה אשר לא ידעו אבל אמת הדבר הוא כמו שפירשתי שהנביא בתחילת נבואתו התחיל להתלונן על חרבן בית ראשון והאל יתברך הראהו שני חזיונות א' מחרבן ראשון ומפלת נבוכדנצר שתהיה עליו והודיעו שיהיה זה כהרה ובחזון השני הראהו חרבן שני והגלות הזה שהיה ארון מאד ולכן ראה הנביא להתפלל על הגלות הזה אשר הודיעו באחרונה ומפני שעשה תפלתו בדרך שיר אמר בה על שגיונות בלשון שגיון הדוד שהוא כלי זמר ואמר ה' שמעתי שמעך יראתי כלומר שמעתי מה שאמרת לי בהגלות ואורכו ויראתי איך יעמדו ישראל כל כך שנים בקרב אויביהם כי הנה על הגליה הראשון אשר בבבל אנו מצטערין והייתי אני מתרעם ואתה בא להוסיף עליו גלות אחר ארון ונמשך מאד ולכן אני מתפיל לפניך שפעלך שהוא ישראל פועל האל ומעשה ידיו ככ"ש על בני ועל פעל ידי תצוני בקרב שני הגלות ההוא הארון אשר ישב בו כדת תחיה אותו כלומר תעמידהו שלא יבוא ידיו כלל ובקרב אותם שנות ראיו רעה תודיע שביוגו רחם תזכיר רוצה לומר שאף בזמן הרוגו והגלות והאף תזכיר לרחם עליהם וכמו שאמרת בתורתך ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתם ולא געלתם לכלותם וגומר וזכרתי להם ברית ראשונים ובדרש אמרו רחם כוונטריא אברהם חשבין זה כחשבון זה כלומר זכור להם ברית אברהם וזכר על זה הנסים והגבירות שעשה הקב"ה עמם כאשר גאלם מצרים כדי להציא כזה שכן יעשה

אברבנאל

חבוק ג

קעא

היה מתמוסס ואין מלך ואין שר שיעמוד לפניו
וכן שחו גבעות עולם שהם הערים הבצורות שכבש
יהושע וכל זה למה לפי שהליכות עולם לו רוצה
לומר מהלכי העולם כולם הם לשם יתברך לעשות בהם
כרצונו ובתנחומא דרשו עמד וימודד ארץ כנגד דור
הבבול ודור הפלגה שמדד השם להם מדה כנגד מדה
ודרשו ראה ויתר גוים התיר להם האיסורין שקצים
ורמשים וכי' (ז) ואמנם אמרו עוד חתת און ראיתי
אהלי כושן הוא להגיד שהקדוש ברוך הוא המיד
היה חפץ להטיב לישראל ואם יום או יומיים ישפוך
עליהם ועמו הנה הוא בעון ישראל כי הנה בזמן
השופטים שבחטאת ישראל משלו בהם כושן רשעתיים
לא היה כ"א תחת און של ישראל ובהפך בקראם אליו
יענם כי הנה בימי גדעון ירגוון יריעות ארץ מדין
(ח) עוד זכר בקיעת הירדן וקריעת ים סוף באמרו
הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך אם בים עברתך
שזכר הנהרות כנגד הנסים שנעשו בירדן ואמר שתי
פעמים הבנהרים לרמוז אל הנס שנעשה בו בהעברת
ישראל ולנס שנעשה בו גם כן לאלהיו ולאלישע
אבל בים לפי שלא נקרע כ"א פעם אחד בלבד אמר
אם בים עברתך שהוא ים סוף והענין האם כאשר נחרבו
הים והנהרות ההם היה בתרון אפך בהם לא באמת
אלא שהיתה הסיבה לפי שרכבת על סוסים ומרכבותיך
ישועה להושיע עמך (ט) ועדיה תעור קשתך כי כמו
תשועתו לרוכב הסוס כן דמה אותו לתופס הקשת
ועדיה ותעוד הם מענין גלוי כלומר נגלה נגלתה קשתך
והיה זה מפני שבועת האבות שקיימת לבניהם וזהו
אמרו שבועות מסות אומר סלה כלומר השבועות
שנשבעת לתת הארץ למסות ולשבטי ישראל אותו
האומר והנדר עומד לנצח ולכן נהרות תבקע ארץ ר"ל
בקעת להם הארץ להוציא להם נהרות לשחות מים
במדבר וכמו שאמר ויוציא גזלים מסלע ויורד בנהרות
מים ורש"י פירש נהרות תבקע ארץ על בקיעת הירדן
(י) וכנגד מלכי כנען שנמוגו וחלו מפני השם יתברך
אמר ראוך יחילו הרים רוצה לומר שראו הנפלאות
שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי וראו
גם כן שזרם מים עבר ר"ל שעבר ישראל בזרם ים
סוף ובירדן כי הנה נתן תהום קולו ונשמעו אותם
הניסים בכל ארץ כנען וכמו שאמרה רחב כי שמענו
אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגומר וזהו גם כן
אמרו רום ידהו נשא שבים סוף ובירדן נצבו כמו
נד מים גזלים כאלו נשא התהום ידו לרום ורש"י
פירש רום ידהו נשא צבא השמים הודו לו (יא) וזכר
גם כן הנס שנעשה ליהושע בגבעון בהלחמו עם
המלכים ועל זה אמר שמש ירח עמד זבולה ר"ל שעמד
השמש בחצי השמים וירח עמד כדי שלאור חציו יהלכו
רוצה לומר יהושע ועמו באותה מלחמה ולנוגה ברק
חניתך שהוא רמו אל אבני הברד שהשליך הקדוש
ברוך הוא באותה מלחמה על האויבים (יב) ובוה האופן
בזעם תצעד ארץ כלומר בועמך ובאפך כבשת ארץ

העממים וירשת אותם (יגיד) ואמרו יצאת לישע עמך
וגי נקבת במטיו וגו' דרכת בים סוסין וגו' פרש"י
משיחך שאלו ודוד ערות יסוד חומות אויביהם נקבת
במטיו סנחריב וסיעתו שהם סוברים כרות סערה להפיציני
ואתה נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהיה בא לרדות בהם
והרד"ק פירש כל זה עבר במקום עתיד : וגראה לי לפרשם
כמשמעם והענין שהוציא הנביא כלל מכל תפלתו כאלו
אמר כמו שיצאת ועשית תשועה ופורקן ביציאת מצרים כן
תצא לעתיד לבא לישע עמך ולהחריב אויבך וזהו
יצאת לישע עמך כלומר הנה התבאר מכל מה שאמרתי
שיצאת לישע עמך שהוא ישראל ולישע את משיחך
שהוא משה ובעבורם מחצת כל ראש מבית רשע שהוא
פרעה ערות יסוד עד צואר סלה כלומר גלית יסודו
מן הראש ועד הצואר שהוא יסוד הגוף ונקבת במטיו
ראש פרזיו רוצה לומר במסות פרעה שצוה כל הבן
הילוד היאורה תשליכוהו באותה מדה נדון הוא וכל
עמו בים כי במטיו ר"ל באותו שבט הרשע אשר הכה
בהם את ישראל נקבת את ראש פרזיו שהם ראשי עררי
וסירותיו שהיו רודפים אחריו ויסערו להפיציני באומרים
ארדף אשיג אחלק שלל והיה בזה עליצותם כמו לאכול
עני במסתר ר"ל כמו כשהיו אוכלים את ישראל העני
בהיותו במצרים נסתר ביניהם (טו) ולגודל גבורתו בים
אמר עוד דרכי בים סוסין חומר מים רבים שכל זה
על קריעת ים סוף נאמר ובמכילתא אמרו בוכות
השבטים קרע הקדוש ברוך הוא את הים שנאמר
נקבת במטיו ראש פרזיו וכן רמזו דרכת בים סוסין
על סוסי פרעה רוצה לומר שהקדוש ברוך הוא הביא
את סוסי פרעה בים כדי להטביעם כחומר מים רבים
ואמר הנביא הנה כל התשועה והגאולה אשר עשית
בימים ההם אתה בעצמך עשית אותם בפרעה ובכל
עמו (טז) אבל עתה בגאולה העתידה שמעתי : תרגו
בסני לאותה השמועה ובסני שהוא רמוז אל הלב
כמו המו מעי לו ותורתך בתוך מעי שהוא גם כן
נאמר על הלב ולקול אותה שמועה צללו שפתי שהוא
הקשת השפתים זו בזו מרוב הפחד ואפילו עצמי ששם
האברים היותר קשים שבגוף ירקבו לזאת השמועה
ותחתיו ובמקומי שירגו הגוף כולו במקומו והשמועה
היא אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגורנו רוצה
לומר שבמקום שהייתי חושב שאנוח בארצי אחרי
שובי מגלות בבל הנה כפי מה ששמעתי מהחזון השני
נהפכה מנוחת ליום צרה לפי שיעלה על ארץ יהודה
וירושלם עם יגורנו והוא עם הרומיים מלכות אדום
שהחריבה ונכון גם כן אצלי לפרש שמעתי ותרגו בסני
שהיא השמועה ששמע חבוק מנבואת שאר נביאים
שיעזו מפי השם ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל
ועובדיה אמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה
ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ומיכה אמר קומי
ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים
נחושה והדיקות עמים רבים ולכן כנגד אותה שמועה

באלקי ישעי כ' אף על פי שישראל היו מועטים ה' יהיה חילי שהיא חיל גדול מאד (יט) ואף על פי שישראל חלשים ולא יוכלו להתנועע והם עם עיף ויגע הנה הוא יתברך ישים רגליהם כאילות ואף על פי שיהיו עם מפורד ומפורד בין העמים הנה הוא יתברך ברוב רחמיו וחסדיו על במותיהם של ישראל ידריכם באופן שכל נגינותי שירותי וזמירותי יהיו למנצח האמתי שהוא האל יתברך אי אמר למנצח בנגינותי שישוריו במקדש ה' ע"ז הנם הלויים המנצחים עוד כל ימי הארץ והרד"ק פירש ותרצו בטני וגומר אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו על מלחמת גיג ומגוג ופירש כי תאנה לא תפרח דרך משל על העמים הנאספים על ירושלים והוא דרך יונתן שתרגם כי תאנה לא תפרח ע' מלכות בבל ואין יכול בגפנים שלא תמשול עוד על ישראל שנקראו גפן כחש מעשה זית על מלכות כד' ופרס ושדמות לא עשה אוכל על מלכות יון גזר ממכלה צאן על מלכות רומי ואין בקר ברפתים שלא תהיה עוד אחת מהאומות מושלת על ירושלים ואלה הם דבריו ארי מלכות בבל לא תתקיים ולא תעביד שיוקטן על ישראל יתקטלון מלכי מדי ופרס וגברי יון לא יצלחון ישתצון רומאי ולא יגבון קיסומא כירושלם ואני כבר הודעתין במאמר מעיני הישועה ובמקומות אחרים שמלחמת גוג ומגוג לא תהיה על ישראל אבל שילכו בני אדום על ישראל לכובשה ויביאו מלכי המזרח והצפון מבני ערב עליהם ותהיה עת צרה גדולה ובה תהיה נקמת השם מאויביהם כ באותה מלחמה יאספו כל הדי' מלכויות ותהיה בהם נקמת ה' כדברי המתרגם הזה הנה אם כן בסוף הנבואה הזו נתן השם לנביא גזרה כוללת על שני חזיונות רוצה לומר שיכלו האומות כולם ובעת ההיא ימלט ישראל כי יעלוז בה' ובקדוש ישראל תתהלל:

תם ספר חבוק תל"ת:

ששמעו מאת השם אמר חבוק שמעתי ותרצו בטני ונתן הטעם למה רעדה אחותה באומרו אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו רוצה לומר איך אפשר שתהיה מנוחת ישראל מצרתם וגלותם נקנית מכח גבורתם כשיעלה הוא להלחם על עם יגודנו והם האומות שהחריבו ומשלו עליהם שנים רבות: (יז) ואמר זה לפי שראה כי אזלת יד של ישראל ואפס עצור ועוזב ונשארו מעט מהרבה ואיך יעלו על העם שיביא גודו עליהם ואיך יוכלו להלחם בהם ולנוח מצרתם כי תאנה לא תפרח ואמר זה כנגד ישראל שנקרא בדברי הנביאים תאנה וגפן וזית וצאן ובקר כמו שהיתה בנבואות שהמשילו את ישראל לכל אחד מהעצים האלה ועליו אמר כי תאנה לא תפרח כלומר אין בה כבר כח להוציא פרח ואין יכול בגפנים וגומר שהכל משל על מיעוט ישראל וחולשתם וכבר מצינו בדבריהם ז"ל כב"ר שדרשו הכתוב קרוב לזה אמרו כי תאנה לא תפרח זה אברהם כד"א כבכורה בתאנה בראשיתה ואין יכול בגפנים זה שרה כד"א אשתך כגפן פוריה כחש מעשה זית אותם מלאכים שבשרו את שרה האירו פניה כזית שכמשים היו ושדמות לא עשה אוכל אותם השדים המתים לא עשו אוכל גזר ממכלא צאן כד"א ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואין בקר ברפתים כד"א ואפרים עגלה מלומדה ע"כ וכב' גוכל גפ' כי תאנה לא תפרח כפשוטו שהיו ישראל בדור ההוא עם עני ודל בחוסר כל לפי שהארץ תהיה בקללה כי תאנה לא תפרח וגו' שהוא על דרך אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה וגם צאן ובקר לא יהיה להם לאכול (יח) ועכ"ז ימלטו בזמלת ה' והוא אומרו ואני בה' אעלוזה כלומר כל תקותי וכל נחמתי אינה כ"א באלקים כי בו אעלוזה שהוא ילחם לישראל ויגן באדם ובזרועו ובמו אגילה